

LITE OM VÅRT

GAMLA ANGERED

Cirkel i Gunnilse Gamla Småskola våren och hösten 1990.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sida

2. *Förord*
3. *Berättelser kring Kyrkan*
5. *Minnen från skolan och om människor med anknytning dit*
8. *Poststationen och affärer i Gunnilse*
10. *Sandgropar, "industrier" och kommunikationer*
13. *Rågård fattighus och lite om ålderdomshemmet*
15. *Lite ur gamla handlingar*
17. *Korta historier om människor, platser och gårdar i Angered*
27. *Gamla dialektord som använts i Gunnilse*
29. *Barnmorska och läkare*
31. *Föreningar och körer*
33. *Inte bara slit och släp i Gunnilse*
37. *Gengas*
39. *Världskrig*

18/3 1990 startade vi en cirkel i Gunnilse Gamla Småskola där vi försökte berätta och skriva ner våra minnen om hur det var förr i vår bygd.

Vi träffades 16 ggr, många trevliga och roliga minnen berättades, några vemodiga naturligtvis tiden går ju så fort och allt förändras så snabbt.

Många av oss har minnen från 2 världskrig och har använt fotogen och karbidlampor. Elektriciteten har kommit och förenklats och lyst upp vardagslivet. Telefon, radio och TV har kommit och maskiner har underlättat tunga arbeten. Tåg, bilar, bussar och flyg har ersatt hästskjutsar och nu på senaste tiden har vi miniräknare och till och med datorer. Till vår glädje har även ungdomar ibland deltagit i våra cirkelmöten som i medeltal samlat 15 personer per gång.

Våra intentioner har inte varit att åstadkomma någon seriös historik över Angered Gunnilse utan endast att skriva ner några gamla minnen. Några intervjuer har gjorts bland äldre som inte kunnat komma till cirkeln. Det material vi samlat skall ligga i Gunnilse Gamla Småskolas museiavdelning och kopia kommer att lämnas till ABF Angered.

Vi som träffades var:

Lilly och Rune Andersson

Einar Arvidsson

Rolf Eknepfelt

Alice och Holger Fredman

Dagmar Gustavsson

Evert Hallgren

Majken Hansson

Margit Rolén

Herbert Robertsson

Henry Svensson

Olle Andersson

Ester Elgblad

Sven Eriksson

AnnMarie och Sten Gustafsson

Alice och Bo Hovenius

Karl Hallgren

Elin och Arne Lundin

Uno Rolén

Ann-Marie och Svante Sundström

Rolf Eknepfelt har vid flera tillfällen haft med sig sockenstämmoprotokoll och andra handlingar från 1700-talet. och hjälpt oss att tyda dessa.

Britt och Nils Stridh kom till ett cirkelmöte och visade diabilbilder som de tagit på äldre hus i Angered. Det blev mycket uppskattat. Se sid 24.

Anita Torwald har bl a visat sitt museum i Olofstorp och sin vackra bildserie Vår, Sommar, Höst och Vinter för oss.

Lilly Andersson och Elisabet Sandgathe har skrivit och sammanställt materialet.

BERÄTTELSE KRING KYRKAN

Rolf Eknefelt berättade vid ett tillfälle om kyrkans restaurering i slutet av 1700-talet. Vi har alltid trott att kyrkan var fullt färdig 1791 efter att ha blivit fullständigt restaurerad, men nu fick vi lära oss att altaret och altartavlan blev insatta i kyrkan först 1794. R.E. talade också om att den lilla kyrkklockan är från år 1544 så Ångered är minsann inte bara någon förstad till Göteborg.

Vi undrade lite över "Klåckaren" som avsade sig att hålla "Communionvin". Bryggde klockaren själv vinet? I så fall blev det ändring. I En bok om Ångered sid 268 står att vid stämman i maj 1800 åtager sig Jöns Olsson communionvinets avhämtrning emot 1 riksdaler 16 skilling årligen. En stackars "Klåckare" som var avsatt, Peter i Ångered, fick stämmans tillåtelse att gå omkring i socknen och få allmosor. Det var tydligen den tidens ATP.

Vi mindes den gamla historien om Gustaf III, Bellman och kyrkoherde Banck. Bellman sjöng och spelade vid Gustaf III:s hov. En gång när kungen var på gott humör frågade Bellman honom om han fick sätta sin bank var han ville. Kungen skrattade och sa att det fick han. Alla visste ju att Bellman inte hade någon förmögenhet, han var känd för att ha ganska trassliga affärer. "Då sätter jag honom i Stora Lundby pastorat" sa Bellman som tänkte på sin vän Anders Banck. Kungen skrattade åt skämtet men stod vid sitt ord och Anders Banck blev kyrkoherde i Stora Lundby pastorat som då var stort, det omfattade även Skallsjö och Lerum. Han blev dock tvungen att "konservera" änkan. Det vill säga, han gifte sig med föregående präst änka.

Om vår predikstol finns många olika uppgifter. Enligt "En bok om Ångered" fick vi denna predikstolen 1692 och att Hasselberg har målat fälten på den. Vi Ångeredbor lånade ut en gammal predikstol till Bergum 1692 behöll dom den? Slogs gjorde i alla fall Joen i Björred och Lars Persson i Västergård om skammen att ta emot gammalt avskrap från Ångered, det kan vi läsa i dombok från ett ting i augusti 1692. Rolf Eknefeldt säger att Hasselberg inte tog betalt för någon predikstol?

Kyrkoherde Banck ville att det skulle byggas sockenstuga och stall vid kyrkan samtidigt med restaureringen, men 1798 skrevs i protokoll: "Då vid kyrkan till bekvämlighet för prästens hästar inget särskilt därtill ämnat stall finnes, lovade Jöns Olsson på församlingens begäran att inreda i sin ladugård ett passande rum samt bärga kyrkogårdsgräset till foder åt prästens hästar. (Ur En bok om Ångered sid 267.) Kyrkstall blev det så småningom vid Ångeredskyrka. Stallet inrymde också utedass dit barnen i småskolan var hänvisade. Vi vet inte när stallet byggdes men att det stod kvar under 1930-talet.

Vi har dörrar på kyrkbänkarna i vår gamla kyrka för värmens skull, har vi fått lära oss. Kyrkan värmdes naturligtvis inte upp i gamla tider men så småningom fick man en kamin där.

Ända fram till 1933 värmdes kyrkan med en kamin som eldades med ved. För att få kyrkan varm till julottan och tidiga gudstjänster varannan söndag måste någon elda hela natten. Classon som var ansvarig för att kyrkan var varm när gudstjänsten började hade 2 pojkar som hette Harry och Einar. Tillsammans med Karl och Evald Johansson från Stommen låg de ofta över i Kyrkan och skötte eldringen. Fyra pojkar på ung 14 - 15 år.

Ibland de sista som åkte till kyrkan med häst och vagn var Adolf Andersson Gråbacka, han brukade hämta fru Olivia Backlund så att hon slapp att gå till kyrkan. Nu för tiden kommer de flesta med bil till kyrkan, det är tal om att utvidga parkeringsplatsen, men något behov därav finns inte på "vanliga" söndagar, endast vid somliga musikgudstjänster, julottor och större arrangemang. I vår gamla fina kyrka, som skall restaureras 1990 - 1991, är det inte alltid gudstjänster på "annandagarna", och om vi inte vill att antalet kyrkbesökare skall fortsätta att minska så behövs PR för kyrkan.

Klockringning

Vid brand på natten klämtades i kyrkklockorna en särskild sorts ringning som kallade samman alla som kunde hjälpa till att släcka elden. Vattenkedjor bildades från brunnar, bäckar eller ån. När kriget bröt ut och Sverige mobiliserade klämtades också. Oscar Bäckman var nog den siste som kunde konsten att klämta. Det hände sista gången den 2/9 1939 när andra världskriget bröt ut. Då samlades folk vid kyrkan.

Nu är klockringningen "elektrisk" man behöver bara trycka på en knapp för att starta eller stanna klockorna. På sommarmorgnarna kl 07.00 och sommarkvällarna kl 19.00 samt på lördagskvällar kl 18.00 året runt hörs fortfarande klockringning i vår bygd. En vacker sed som vi hoppas får fortsätta.

MINNEN FRÅN SKOLAN OCH OM MÄNNISKOR MED ANKNYTNING DIT

Anna och Martin Larsson ägde gården Holma i Gunnilse. Anna var mycket duktig och gick bland annat över till grannen Karl Johansson på Espered, för att hjälpa dem. Hon mjölkade deras kor 3 ggr om dagen varje dag i veckan, för detta fick hon en lön på 12 kr i månaden! När Anna Larsson blev änka 1924 sålde hon gården på Holma till Thor Martin Andreasson och flyttade till Lövkullen. Huset som hon flyttade till hade tidigare ägts av föräldrarna till August Häggman. Anna Larsson hade då 3 barn, Märtha, Agnes och Otto. Så småningom tog hon dessutom hand om 3 fosterbarn, Greta, Anna-Greta och Henry. Lövkullen brann 1926/1927 men byggdes upp igen.

Anna Larsson tog hand som städning och eldning i Gunnilses skolor, ett arbete som senare övertogs av dottern Agnes. Hon blev känd och uppskattad av alla Gunnilses skolbarn. Alltid lika snäll och förstående såg hon till skolan höst, vinter och vår. Eldade så att det blev behaglig temperatur, skurade alla golv 1 gång/månaden då vi barn hade skurlov, sopade dammtorkade och skottade snö. Antagligen var hon aldrig sjuk för vi såg aldrig någon vikarie. Hennes armar och ben var svullna, hennes fötter så ömma att hon sista vintrarna endast kunde ha s k slamkrypare på sig, men aldrig klagade hon. Förstod hon att något barn hade det besvärligt hade hon alltid något uppmuntrande att säga. Hon var en människa som var omtyckt av alla. Under de kalla krigsvintrarna 1939 - 1944 gick hon upp mitt i nätterna och gick den långa vägen till skolorna för att se till att värmepannorna fungerade. På morgnarna var hon där igen och alla eftermiddagar mötte vi henne då hon åter skulle till skolan.

På 30-40-talet var skolorna i Gunnilse s k B-skolor. D v s att vi gick 2 klasser i samma sal samtidigt för 1 lärare. Skolmaten hade vi själva med oss och vi åt den sittande i "omklädningsrummet" alltså där vi hängde våra ytterkläder. Spillde vi, smulade vi ner? Det måste ha varit "tant Agnes" som torkade upp efter oss men aldrig någonsin var hon otålig mot oss. Hon förstod säkert att det inte var så lätt att sitta på en bänk med kappan bakom ryggen och balansera smörgåspaketet och mjölkflaskan. Några bord fanns där ju inte. Fattade hennes arbetsgivare kommunen vilken fantastisk människa hon var?

Av lärarinnorna minns vi först frk Ida Ekelöv. Hon hade hand om 4 klasser ibland i samma sal, ibland var undervisningen delad på förmiddags och eftermiddagsläsning. Det var jobbigt både för lärare och elever. Frk Ekelöv kom från Skara, hon var sträng, Einar Arvidsson berättar hur hans bror Verner en gång råkade ut för hennes vrede. Det var sånglektion, barnen stod framme vid katedern men Verners röst var inte så bra lämpad för sång så han fick sitta nere i sin bänk med en bok. Naturligtvis var det frestande att skoja lite så Verner började göra grimaser för att locka kamraterna till

skratt. Han hade otur, frk Ekelöv såg vad han höll på med och till Verners stora förskräckelse nalkades hon snabbt! Vis av tidigare bestraffningar kom Verner upp ur sin bänk och ut genom sal, omklädningsrum och veranda. Både frk Ekelöv och hennes far försökte hejda Verner men det var dömt att misslyckas. Små rädda pojkar är snabba och medan de vuxna sprang var sin väg för att försöka hinna ifatt rymlingen tog Verner av utför den branta slutningen där ingen fick gå. Tofflorna åkte av men vad gjorde det, dom kunde man ju hämta senare, rädda sig den som kan! Vägen hem till Enekulldalen var lång, ungefär 3 km, i Gunsered närmaste granne med Enekulldalen gick Verner in och lånade strumpor och tofflor. Det var väl inte så roligt att komma hem utan tofflor, mamma kunde kanske missförstå. Verners mamma var mycket förstående och lät honom stanna hemma i 3 dagar så att frk Ekelöv hann glömma sin ilska. När Verner kom tillbaka gick han och knackade på i lärarbostaden och blev insläppt. Ingen vet vad lärarinnan sa till Verner men när hon senare kom in i klassrummet sa hon att ingen skulle tala mer om det som hänt.

En annan gång, en lördag, var Verner också illa ute han hade gjort något ofog och fick sitta kvar när de andra barnen gick hem. Tyvärr glömde frk av honom och åkte till stan för att handla. Dörren var låst men som väl var gick fönstren att öppna. Den som sett Gunnilse folkskola vet att fönstren sitter högt upp men det hindrade inte Verner som klättrade ner och sprang hem. På måndagen efter var faktiskt frk Ekelöv glad att han hade rymt det hade väl inte varit så roligt att hitta honom kvar i skolsalen. Det var nog inte lätt i skolan om man var ett livligt barn och skolagan var tillåten. Både Alice Hovenius och Einar Arvidsson blev bestraffade av småskollärarinnan Cecilia Johansson, hon lät barnen lägga fingrarna under bänklacket och satte sig sedan ovanpå. Einar kom så småningom underfund med att man kunde knyta händerna och sätta knogarna tätt intill bänken och på så vis lura fröken. Men då fick man ju inte se alltför glad ut förstås.

Alice Hovenius berättade lite om hur det var i skolan under första världskriget. Något elektriskt ljus fanns inte i skolan, fotogen fanns inte att få, karbidlamporna som fanns var riskabla, för att inte säga livsfarliga, alltså fick varje barn ett stearinljus på sin bänk. Tänk er en skolsal med 25 - 30 skolbarn med lika många levande ljus och bara en vuxen person som var ansvarig. Nu för tiden anses levande ljus så farliga att de absolut inte får förekomma på t ex våra sjukhem.

En annan episod som belyser vilken disciplin det var i skolan beskriver Alice så här: Lärarinnan Palmgren, rödhårig och ganska argsint. Tecknet på att dagen var slut var att hon drog ner rullgardinerna sedan brukade barnen få släcka sina ljus och gå hem. En gång släckte en pojke sitt ljus medan fröken höll på med rullgardinen men innan hon gett dem tillåtelse. Den pojkestackaren fick det inte särskilt roligt!

Lärarna fordrade disciplin men kände också ansvar för sina elever. Lillys pappa Eric Zachrisson berättade en gång hur barnen som ibland blev kommenderade ut för att plantera skog för bönderna, inte hade fått något att äta under dagen. Det var vanligt att barnen fick mat av bonden de arbetade åt och hade därför ingen matsäck med sig. Den gången tog frk Ekelöv med barnen tillbaka till skolan och bakade våfflor åt dem. Det var inga fina våfflor hon hade bara rågmjöl hemma men säkert smakade de bra ändå.

Trädplantering fick skolbarn syssla med långt in på 30-talet. Pojkarna grävde planteringsgropar och flickorna satte plantorna. Det var roligt att arbeta ute i skogen när hela klassen var med, vi fick smörgåsar, mjölk och saft och när dagen var slut fick vi 15 öre var till karameller.

På frk Ekelövs tid kunde det hända att hon bad ett par av pojkarna att hugga ved åt sig. Einar Arvidson berättar att ibland kunde de få 25 öre men att hon sedan höjde deras lön till 50 öre. Det var säkert skönt för lärarinnan att få huggt sin ved och barnen som fick 50 öre var säkert nöjda de också.

På 1930-talet var det fortfarande mycket viktigt att barnen lärde sig Tio Guds Bud. Sten Gustafsson berättar att han en gång skulle sitta kvar i skolan efter lektionstid för att han inte kunde alla utantill. När magister Rytters gick hem för att äta sprang Sten hem. Nästa dag stannade magistern kvar i skolan och passade honom. En gång gick Magister Rytters hem för att höra radionyheter, detta hände under andra världskriget, så man förstår honom även om det kanske var tjänstefel. Barnen som gick i klasserna 5+6 skulle sköta sig själva medan läraren var borta. De tyckte förstås att det var orättvist att läraren fick lämna skolan för att höra på radio. Tiden gick sakta och ett ljushuvud bland pojkarna hittade på att dra fram klockan ungefär en halv timme. När läraren kom tillbaka blev han förvånad över att tiden gått så fort men han kände sig kanske även lite skyldig för att han varit borta så länge. Han satte sig vid orgeln och efter den sedvanliga psalmen fick de gå hem. Han måste ju ha märkt misstaget senare men sa aldrig något!

POSTSTATION, AFFÄRER OCH KNALLAR I ANGERED

1865 fick vi "Poststation" i Gunnilse med Ångered som poststämpel. Poststationen fanns i ett litet vitt hus nedanför Lövkullen mot Gunnilsevägen. I samma hus blev så småningom en affär ägd av Sven Gustafsson. Senare inrymdes också telefonstationen där.

Poststämpel ANGERED fick vi inte behålla länge, när det blev poststation i Agnesberg delades Ångered upp på "Agnesberg" och "Gunnilse".

År 1900 fick vi Västgötabanan med station och poststation i Gunnilse. Med på tågen fanns också tidningsförsäljare och Einar talar om att han som barn gick till stationen, 3 km, för att köpa Allt för Alla och Brokiga Blad. Stationsinspektören "stinsen" tog då chansen och bläddrade igenom posten och skickade med brev till Erik Johanssons affär, brev som kunde delas ut till kunderna där. Det bodde en man på Ångered's Ålderdomshem som hette Göte Berglund, han var "enarmad", han stod ofta för en del av postutdelningen från affären. Han var inte anställd som brevbärare men det var nog skönt att ha någon syssla som han kunde sköta och så blev han väl bjuden på kaffe när han kom med trevliga brev.

Erik Johansson öppnade sin affär 1907 på östra hörntomten Gråbovägen/Ångered's Kyrkväg, där det sedan fanns affär till slutet på 70-talet. E. J. var ungefär 22 år då han öppnade sin affär, han innehade också taxirättigheter. Enligt Alice Hovenius var hans första dagskassa 10 kr. Både Erik Johansson och Sven Gustafsson var lanthandlare, de hade i sina affärer träbottnar, ett slags träsulor för tofflor eller stövlar, liestickor, fotogen, fotogenkannor, spik, linolja, zinkvitt lutfisk osv. De fick plocka upp salt sill ur en turna, väga upp sirap och göra strutar till karameller. Dagfärskt bröd började säljas ungefär 1929. Sven Gustafsson hade då flyttat sin affär till en tomt i närheten av Gunnilse station. Under den tid som Sven Gustafsson hade hand om affären fick bönderna lämna mjölk, ägg o s v hos honom. Affären övertogs 8/6 1933 av Dan Johansson som sedan hade den i 40 år till 1973 då affären stängdes. Dan Johansson byggde en modern villa där affären inrymdes i första våningen. Under Sven Gustafssons tid fanns bara ett litet rött gammalt hus. Under de 40 åren som D. J. ägde affären förändrades bygden mycket från att kunderna i början mest var bönder som själva hade mjölk, smör, mjöl osv på gårdarna till en bygd där kunderna fordrade ett brett sortiment av varor. Dan Johanssons föräldrar kom från Fjällalunda Holm i Halland ungefär 13 km från Halmstad. De köpte Larsgården 1914 och bodde där till 1928 då familjen sålde och flyttade till Berghalla. Dan Johanssons morföräldrar arrenderade Liseberg i Göteborg där de hade hästar.

Under tiden på Larsgården sålde familjen Johansson mjölk till en affär i Gamlestan, mjölken skulle då köras dit varje morgon med häst och kärra. 1922 inköptes bil, en T-Ford, vilket gjorde att mjölkkörningen underlättades betydligt. För många av cirkeideltagarna var detta den första bilen som de fick se på nära håll. Dan Johansson bor ännu kvar i sin villa trots att han är nästan blind. Han har nu hemhjälp som kommer ett par timmar varje dag, lagar mat, handlar, städar och sköter tvätt osv. Som nära granne har han sonen Martin och 2 barnbarn.

På 1950-60 talen hade vi 3 specieriaffärer varav 2 st hade egna bagerier, 1 charkuteri, 1 kafé samt poststation i Gunnilse.

Erik Johanssons affär blev så småningom Konsum och senare ICA-affär. Den är ännu kvar fast i nya lokaler. Edla Eckerhults affär stängdes någon gång i slutet på 1960-talet och Hovenius charkuteri stängdes 1969. Huset skulle då rivas för att Gråbovägen skulle gå fram där. Ännu idag 1990 har Gråbovägen inte ändrats.

Café

Café Gullringen startades av Tekla Häggman i slutet av 1930-talet. Innan dess hade hon haft ett "Schapp" i Ekebacken (en liten kiosk) där hon sålde tidningar, choklad, karameller och dricka. Cafét blev ett omtycket ställe där bygdens ungdomar träffades. En del föreningar hade också sina möten där, t ex fabriks. fackförening 328, Svenska socialdemokratiska föreningen och Gunnilse Idrotts Sällskap. Nu är cafét mest chaufförsfik och håller öppet bara på vardagarna.

Knallar

Ända in på 30-talet gick knallar omkring med sina varor. En kallades Döden, en annan bara Knallen, en Halte gubben så hade vi Borst-Anders eller Borstegubben och mormor Edvardsson som tog upp beställning på kläder. Det var roligt när en knalle kom och plockade upp vad han hade att sälja. Det kunde vara olika sorters nålar, band näsdukar strumpor osv.

Hult Emil sålde inget, han gick omkring med en säck och frågade: "Har du nött att ge mek?". Han brukade få en tvål eller någon annan småsak och gick sedan vidare. En gång när han kom med sin vanliga fråga suckade någon; "Å ja har sån rematist!" "Den får du behålla" sa Hult Emil. (Rematist = reumatism).

SANDGROPAR, "INDUSTRIER" OCH KOMMUNIKATIONER

Ibland när man ser våra stora grusgropar i Angered så undrar man hur gamla de är egentligen. I domboken 1835 är Angerås sandgrop nämnd. August Åkerström ägare till frälsesäteriet Angered Larsgården stämde då ett 30-tal åboer på olika gårdar i Hjällbo, Espered, Gunnilse, Bläsebo, Anered osv för att de hämtat grus och sand. J.O. Vestman på Angered Gustegård hade då ett ombud som gjorde gällande att sandtäkten varit nyttjad sedan urminnes tider och borde få begagnas även i fortsättningen. Bönderna hade alltså gratis hämtat sand till vägar o dyl.

Olle Andersson berättade för oss att han hade börjat i sandgropen i Espered när han var 14 eller 15 år. På den tiden lastades bilarna för hand ett arbete som ingalunda ansågs för tungt för en pojke i den åldern. Man arbetade 48 timmar i veckan och lönen var för de fullbetalda 90 öre/tim. Så småningom tillkom ett litet ackord. Sandbolaget betalade 40 öre kubiken för sanden till Espefors som ägde gropen. Olle talade om att hans pappa Karl Andersson och Harry Pettersson i Hulta först öppnade Espereds Sandgrop men det blev tyvärr en downperiod och de sålde till Sandbolaget mot att de skulle få fast anställning. Sandgropsarbetarna hade skjul där det fanns bord och bänkar att sitta på, där fanns väl också en kamin att elda i. Vi fick höra att nästan alla hade kaffe och smörgåsar med sig men Olle mindes ett undantag "Skomakarns Erik" han hade en gammal kaffekittel och i den kokte han kaffe och 2 ägg samtidigt. Olle minns hur äggen blev svarta i skalet av den behandlingen, cirkeldeltagarna undrade hur kaffet blev, särskilt om något av äggen gick sönder! Einar Arvidsson arbetade i Axel Johanssons sandgrop. De var 8 st som arbetade där då: Einar, Binnans Karl, Smeoskar, August Häggman, Johan i Rabacka, Varparkarl, Robert Gustafsson och Ernst på Holma. Om någon blir arg eller ledsen för att vi använt öknamn så var snäll och förlåt oss!. Einar berättar att det var en glad och kamratlig stämning bland dem. Ofta skojade de med varandra, matboxar var plötsligt fastspikade i bänken och andra små skämt som ofta har praktiserats på arbetsplatser där kamratlivet tålt sådan. Johan arbetade på maskebacken det vill säga han skyfflade undan matjord. Till sin hjälp hade han häst och kärra. Hästen var dresserad så att han visste var och när han skulle gå. Johan hade vant hästen vid att han fick lite snus när han skötte sig och hästen tyckte mycket om snus. Sten Gustavsson, Robert Gustavssons son berättade att en gång när arbetarna hade fått löneförhöjning fick de samtidigt nya skyfflar som var större än de som de hade haft tidigare. En skyffel som sedan kallades Gunnilseskyffeln. Axel Johansson fick en del kritik som alla arbetsgivare får men en gång hörde jag en äldre kvinna säga: "Jag tycker att Axel Johansson är redig som kan ge så många familjer deras försörjning". Det var på 30-talet och det var ont om arbete.

Lönen skiljde något i de olika sandgroparna, när Sandbolaget betalade 90 öre, betalade Axel Johansson 1 kr i timman

Vi försökte räkna sandgroparna vi haft i Gunnilse och kom fram till att det måste ha varit mer än 10 st. Det var Sandbolaget i Espered, Västgötabanans som så småningom blev Skånska Cements, Axel Johanssons, Vägstyrelsens, Allmänningens sandgrop, Nanny och Erik Anderssons, Hallgrens, Sydöfs-Janssons, Lastbilcentralens som öppnades på Hjalmar Andreassons gård, Gustav Andersson från Sjövik öppnade en grop i Gunnilse och även Gårda Johan hörde till dem som hade en grop och sålde sand.

På åkern mellan Elverket (f.d. kvarnen) och järnvägens sandgrop stod 2 st bautastenar enligt obekräftade rykten fanns det också gamla gravar där. Bautastena flyttades först en gång ett stycke högre upp. När sedan Sandbolaget övertog gropan ville de bli av med stenarna för att kunna utöka sandgropan. Då flyttades åtminstone den ena till historiska muséets gård i Göteborg. När muséet efter undersökningar och prover ville bli av med stenen ville inte Sandbolaget bekosta stenarnas återflyttning till Gunnilse så våra bautastenar står nu i Gårdsten! Vi skulle gärna vilja ha tillbaka dem, kanske kunde de stå utanför vår gamla skola? Åkern där de stod är nu helt borta.

Sanden i Gunnilse har forslats bort, kvar har blivit stora fula "sår" i naturen. Det har ansetts lämpligt att fylla dessa gropar med all sorts avfall osorterade sopor, slam från Gryab osv. Ett exempel är Sandbolagets grop i Espered som först fylldes med avfall som sedan täcktes med Gryabslam. Enligt uppgift 60.000 ton. Från byggavfallet spreds först hussyrsor till närliggande hus vilket var illa nog. Slammet som sedan fylldes på luktade hemskt. Stanken kändes lång väg, värst hade naturligtvis grannarna som inte kunde sitta ute i sina trädgårdar på 2 somrar. Alla som åkte Gråbovägen förbi slamhögen kände också den äckliga lukten. Efter grannarnas vilda protester och hot om stämning avslutades slamkörningen dit.

Järnvägens sandgrop som nu ägs av Skanska håller nu på att fyllas med avfall efter att alla vackra åkrar, ängar och en hel gård "Björkhögen" grävts ut och körts bort.

Vid Granvägen där Gammelgården låg fylls nu inte bara gropan utan där läggs ett stort berg av avfall! Det finns undantag t ex Hallgrens grop som naturen själv har fått ta hand om. Där har nu växt upp en vacker liten björkdunge.

Vi hade en liten cementfabrik vid Gunnilse station med ungefär 5-6 anställda. Bland annat är smedjan i Enekulsdalen byggd av cementsten därifrån.

Vi hade också en snickerifabrik vid Gråbovägen mitt emot nuvarande ICA-affären. Den startades 1920 av 2 bröder Paul och Evald från Gammelgården. Den gården låg vid Granvägen, där den stora soptippen ligger nu. Det hade byggts en hel del villor i Gunnilse och en del av de nya Gunnilseborna köpte sina möbler där. Där den lilla fina snickerifabriken låg blev senare Raffinaderi, Sabolefärg, Billighetskläder, ingen vet riktigt hur många verksamheter som avlöst varandra på samma tomt.

Stålkonstruktioner till hallar

Västgötabanan togs i bruk 1900. Det betydde mycket för bygden, resor till och från Göteborg gick lätt och smidigt. Sommargäster hyrde rum i gårdarna och sommarstugor byggdes, särskilt upp mot Smörvattnet där Axel Johansson sålde tomter. På Gunnilse station samlades på sommarens söndagskvällar hundratal personer som skulle in till Göteborg.

Västgötabanan fick konkurrens av bussar. Om man köpte busskort fick man åka på järnvägen också men järnvägens månadskort gällde inte på bussarna. Någon gång på 1940-talet övertog SJ Västgötabanan. 1967 lades linjen mellan Sjövik och Göteborg ner, Göteborg behövde marken där spåren fanns mellan Hjällbo och Göteborg till snabbspårvagnen. Den går nu mellan Angereds Centrum och Drottningtorget.

RÅGÅRD FATTIGHUS OCH LITE OM ÅLDERDOMSHEMMET

På kommunalstämma 20/6 1889 beslöts att Rågård skulle inköpas till fattiggård. 1888 hade Angereds Kommun fått en summa pengar: 12.000 kr av en person som ville vara anonym, pengarna skulle användas till bostad och vård av socknens fattighjon. Köpesumman för Rågård blev 33.000 kr utan inventarier. Gården var välskött, åkrarna var till större delen täckdikade och välgödslade och där fanns tillräckligt med hus för fattigvårdens behov. Vägen mellan Rågård och kyrkan var inte hellre längre än att de gamla kunde gå till kyrkan (drygt 1 km).

Vi vet att Rågård 1825 den 2/5 hade ett manhus som var byggt 1814. Det bestod då av ett envåningshus 15 1/4 aln långt, 8 1/2 aln brett och 5 alnar högt till takfoten. Det bestod av två rum och kök då och brandförsäkrades för 3.910:48 kr. Antagligen hade huset blivit tillbyggt, kanske hade nya hus blivit byggda. Meningen med en fattiggård var att "hjonen" skulle arbeta under en föreståndare på gården och på så vis bidra till sin försörjning. Enligt rykten utnyttjades de gamla många gånger över sin förmåga. Einar Arvidsson berättade att om de inte själva kunde gå till rovåkrarna där det skulle gallras och rensas kördes de dit i en kärra. Att krypande arbeta i de långa raderna hela dagen måste av många ha upplevts som en plåga. En gammal man som kördes till rovåkern på morgonen hämtades tillbaka död på kvällen. Även barn fick ibland bo på Rågård, åtminstone tillfälligt. Majken Hansson född Jansson berättar att då hon som 3-åring blev moderlös fick hon först komma på sanatorie och sedan till Selma och John Karlsson i Linnarhult. Där bodde hon tills hon var 8 år, hon gick då andra året i småskolan. När så John Karlssons hus delvis rasade av ålder och förfall ingrep präst och barnavårdsnämnd. Majken skulle flyttas till Rågård. Majken blev beordrad att stanna inne en rast och prästen och lärarinnan förklarade för henne att hon inte fick bo hos sin "mamma och pappa" längre. Det hjälpte inte hur lilla Majken rasade, skrek och slogs. På eftermiddagen blev hon hämtad till Rågård där hon blev inlåst i ett litet rum på vinden (där det fanns råttor). Majken försökte gå hem till sin mamma men blev tvingad att gå direkt till och från skolan. Efter några veckor flyttades hon till släktingar i Göteborg därifrån till barnhem och vidare till dåliga fosterhem.

Stryk och hårt arbete kunde emellertid inte knäcka Majken som så småningom gifte sig med David Hansson. De fick 4 barn och köpte Matilda och Sven Gustavssons hus, inte så långt från järnvägsstationen. Där bor nu Majken ensam sedan barnen flyttat och hennes man avlidit. Hon är verksam i Frälsningsarmén i Göteborg.

Ester Elgblad fick när hon var 5 år följa med sin far till Rågård för att hälsa på sin fars farmor som bodde där. Det var en liten och mager gumma. Alldeles intill där hon satt fanns ett galler, som liknande en bur och inne i buren stod en människa som hela tiden

skrek högt och skakade i gallret. Lilla Ester började gråta, hon blev så rädd och förtvivlad att hon inte kunde sluta gråta och hennes pappa måste bära henne ut. Detta hände ungefär år 1913. Hur de gamla hade det berodde nog mycket på föreståndaren. En föreståndare Jonsson ansågs hård, ett rykte gör gällande att han tjänade så mycket pengar att han kunde köpa sig en stor gård efter en tid på Rågård, en annan föreståndare Pettersson hade en fru som särskilt väl månade om de "intagna".

I "En bok om Angered" kan vi läsa om att det 1907 klagades över att brödet på Rågård var dåligt och att revisorerna påtalade de mycket höga vårdkostnaderna där. Den gången var kostnaderna rimliga 4,34 kr per dag och vårdtagare men 1921 ansågs detta för högt. Det diskuterades och så småningom resulterade debatten i att ett ålderdomshem byggdes bredvid Angereds Kyrka. Marken hade kommunen fått som gåva av hemmansägare Karl Johan Stefansson och dennes hustru, på villkor att de av kommunen skulle få sin försörjning under resten av sina liv. 1928 byggdes Angereds ålderdomshem som sedan fungerade som ålderdomshem t o m 1969. Byggkostnaden var 50.000 kr, Rågård såldes för 48.000 kr till lantbrukare Adolf Kullberg. Auktion på lösöret där inbringade en del så kostnaderna för Angereds kommun blev inte så stora. 1929 hölls officiell invigning av ålderdomshemmet.

På samma tomt byggdes också en arrestlokal, Evert Hallgren och några av de andra cirkeldeltagarna minns att väggarna där vadderades för att fyllerister med dilerium inte skulle kunna skada sig. Flera personer avlöste varandra för att vakta de arrestanter som då och då måste tas in där.

Den första förestånderskan på ålderdomshemmet hette Wahlström, sedan kom Fröken Jansson som tjänstgjorde i många år. Nästan enbart kvinnliga föreståndare har funnits där, endast en kort tid i slutet på 60-talet var föreståndaren manlig.

Säkert byggdes ålderdomshemmet om någon gång men vi vet bara att 1969, sista året som huset fungerade som ålderdomshem, fanns 9 patientrum, de flesta enkelrum men också några där 2 fick samsas. Förestånderskan hette då Hedvig Toivola. När ålderdomshemmet stängdes flyttades patienterna till Hammarhus.

LITE UR GAMLA HANDLINGAR

Rolf Eknefelt talade om hur testamenten kunde skrivas på 1700-talet. En bonde skrev att eftersom döden är det "vissaste" av allt och att tiden är de mest "ovissaste" så ville han tänka på sin framtid så han skrev att svärdottern skulle ärva så mycket som han enligt lagen kunde testamentera till henne (hans son var sjuklig) men han gjorde ett förbehåll. "det var han som skulle bestämma, men hon skulle ta hand om honom han skulle ha mat, kläder och all omsorg och när han var död skulle han ha en hederlig begravning. Det var den tidens ATP. På 1700-talet rådde lagen om arv. Gånge hatt till och huva ifrån, senare fick kvinnor ärva hälften av vad en man fick.

Rolf Eknefeldt hade tagit med kopior från sockenstämma i Angered den 13 februari 1792 och hjälpte oss att tyda den ganska svåra skriften. Av protokollet framgick bland annat att till och med kyrkovärdarnas arvingar fick skjuta till pengar om den avlidne kyrkovärden lånat ut av kyrkokassan till någon som ej betalat tillbaka.

Båtsmännen i Angered, var 6 st på 1700-talet men i krigstid fördubblades antalet. Rolf Eknefelt berättade för oss om dem och han hade träffat på namnen Välkommen, Häggman, Duva, Örn, Linnerholtz, Röd, Sjungare, Hagman, Fyrverkare, Gertz och Knappe. Namnet hängde ihop med bostaden så att när nästa soldat flyttade in fick han överta föregående soldats namn. Vi fick veta att båtsman Wälkommen stupade i Karl XII:s krig mot Norge 1718. Tydligen kom nya soldater till båtsmanstorp i Hultet och när soldaterna dog blev det synd om änkan och barnen. Vi kan läsa i "En bok om Angered" på sid 232 om änkan Catharina Wälkommen, boende hos Jon Carlsson i Warphålan som får 8 riksdaler om året för hennes skötsel 27 maj 1828. Om den fattige gossen Peter Wälkommen (1831) som bodde hos Andreas Johnsson i Angered Stom. Gossens kläder var så dåliga att fattigföreståndaren höll inne 5 riksdaler av de 25 som Andreas Johnsson skulle haft för Peters vård, de 5 riksdalerna skulle Lars A-son i Gunnilse Mellangård få sedan han tagit pojken för 20 riksdaler/år.

6/5 1832 anmäldes barnen Wälkommen till Baron Aiströmers barnhus i Östad, ett öde som även drabbade flickan Christina Svensdotter på Gråbacka. 1834 begär båtsman Nils Häggman i Wåthult som vårdar änkan Catharina Wälkommen 18 riksdaler istället för de 16 han tidigare haft. Dessutom beslöts att hon skulle få pengar ur fattigkassan till ett lintyg (linne).

En gammal bro vid Linnarhult nämns i dombok från 1759 "då vägen över Linnareds bro ej ansågs för allfarig skulle hela socken istället hjälpa till med underhållet av Ekevadsbron". 1762 klagas över olovligt färdande över Linnareds ängar med vagnar och kärror, särdeles vid Gråbacka å.

Den gamla vackra bron över ån vid Linnared byggdes i början av 1900-talet. Vi vet att Ekevadsbron är mycket äldre men vet ej när den byggdes. Mellan 1663 och 1849 kan vi läsa i En bok om Angered en hel del i domböckerna om landsvägsöverfall. Sådana måste ha inträffat också senare. Aron Andersson ägare till Eriksgården "Lyckorna" blev ihjälslagen i slutet av 1800-talet när han var på väg från Göteborg. Änkan Gustava, född Gustafsdotter fick gå från gården. Hennes bror Edvard Gustafsson lät henne bygga en liten stuga för sig och sina barn på Anered's ägor. En del av barnen flyttade ut till Amerika. Själv bodde hon kvar i stugan till år 1930.

De som var fattiga på 1800-talet hade det inte lätt: i 1807 års sockenstämmoprotokoll står: Yrkades att Nils på Måssen som genom oanständig levnad förverkat sin boningsrätt inom socknen, bör avflytta, helst han emot socknemännens bifall inflyttat och nu i sin fattigdom vill ingå gifte med ett främmande kvinnfolk."

KORTA HISTORIER OM MÄNNISKOR, PLATSER OCH GÅRDAR I ANGERED

Gunnilses starke man i början på 1900-talet var **kommunalordförande Torell**. Namnet Torell kom från Tollerred där han arbetat tidigare. Torell skötte nog det mesta som skulle skötas i en kommun vid den tiden. Han hade hand om fattigvårdsbidragen. dit gick man för att betala pensionsskatt (3kr) osv. På den tiden var det ju skottpengar på kråkor och det var populärt bland pojkarna som gärna ville tjäna några ören genom att visa upp kråkben. När de fått sin lilla belöning så sa Torell till dem att kasta benen på sophögen. Då tog emellertid nästa pojke istället benen och gick in för att få några ören. Torell upptäckte snart pojkarnas påhitt och doppade benen i fotogen. Torell köpte så småningom "Blåbandslokalen" som inte längre användes och byggde om den till en stor privatvilla. Villan köptes senare av Karl Andersson och nu är Göteborgs stad ägare till den.

Hanna Spolén senare gift Johansson, född 1906, berättar att hon döptes till Dagmar Johanna och kallades för Dagmar. Hon föddes på Hisingen i Göteborg och innan hon var 4 år hade hon hunnit avverka alla barnsjukdomar som fanns. Hennes mamma var naturligtvis orolig för sin lilla tös som knappast hann att bli bra innan nästa sjukdom började, så hon tog henne med till en "klok gubbe". Hanna minns inte var gubben bodde men hon fick något sorts medicin och hennes mamma blev tillsagd att byta namn på henne, så blev då lilla Dagmar en liten Johanna istället. Namnet förkortades så småningom till Hanna. Om det var medicinen eller namnbytet var svårt att säga men hon har inte varit sjuk sedan dess!. Det kanske också hade en viss inverkan att familjen flyttade från Göteborg till ett torp på Lexby Mader just i den vevan.

Hanna talar om att när hon var ung hade några flickor en klubb, de brukade träffas hos Lisa Pettersson på Rågård där det fanns ett rum som de fick disponera när de gamla hade gått och lagt sig. Rågård var ju ålderdomshem eller fattiggård då. De brukade träffas på onsdagskvällarna och de hade sina handarbeten med sig. Förutom Lisa kommer Hanna ihåg att Alice Pettersson, Frida och Greta från Torvhög och Ester Hedberg från Dristan var med. De var ungefär 22 st. "Ester var så snäll och sydde klänningar åt oss".

"När vi sen skulle gå hem stod det pojkar och väntade på oss. Någon gång kunde det hända att Harry i Hulta spelade munspel och ungdomarna dansade på vägen i krysset vid Rågård". "Harry var så glad och rolig, han kunde spela och dansa på samma gång och efteråt följdes alla åt, pojkarna såg till att alla flickorna kom hem innan de själva gick hemåt. Vi hade så roligt".

Josefina Hallberg föddes ca 1878 på Tjörn (vi vet inte i vilken socken) antagligen blev hon tidigt föräldralös och blev därför tillsammans med en broder såld på auktion. Detta var det vanliga sättet för kommunerna att ta hand om fattiga barn som var föräldralösa eller som en ensam förälder inte kunde försörja. Hennes bror som också så småningom flyttade till Gunnilse berättade att han aldrig kunde glömma klubbslaget som förkunnade att Fina var såld och att de båda syskonen inte fick komma till samma ställe. Var denna auktion ägde rum vet vi inte, det var inte i Ångered, antagligen var det någonstans i Bohuslän. Fina talade någon gång om att hon var fiskaretös. Till Ångered kom Fina i slutet av 1800-talet som "piga" hos Anna Zachrisson, Ånnered där hon stannade en tid. Anna och Fina blev vänner och så länge Anna levde gick Fina då och då till Ånnered för att hälsa på.

Fina gifte sig tidigt med Johan Hansson som gick på arbete hos bönderna och som senare anställdes hos Axel Johansson i hans sandgrop. "Binnans" Karl och Johan gjorde samma arbete, om det var ont om arbete blev de permitterade några dagar var och lönen blev kanske inte alltid så stor. Fina och Johan hade en mycket liten stuga "Skoghem" som av någon anledning kallades för Rabacka (antagligen Råbacka av Rågård). På den tiden och långt senare har i Ångered folk namngetts efter det ställe de bott på, t ex: Johan i Gunsered, Karl i Ånnered, Inez på Björkhögen alltså blev det Johan i Rabacka och Fina i Rabacka.

De fick många barn 11 st. Johans lön räckte dåligt och Fina måste hjälpa till med försörjningen. Hon gick runt i gårdarna och hjälpte till med det tyngsta arbetet. Hon band säd innan självbindarnas tid, plockade potatis, städade och hjälpte till med verkligt tungt grovarbete. När hon sent om kvällarna kom hem till sina barn var hon säkert dödstrött. I stugan samsades ofta barn och vuxna med ett par höns och kycklingar. Det fanns naturligtvis inte vatten eller avlopp inne och tvätten fick skötas ute vid källan eller vintertid kanske inne i det lilla köket. Ändå var Fina alltid glad, hon kunde sjunga och skrev en del, hon fick en gång ett pris i en tävling i Göteborgs Posten som handlade om "Min första kärlek". Det var sin Johan hon skrev om. Hon hade ett ovanligt stort ordförråd, kunde t ex säga "den gossens röst har en sådan otroligt vacker timbre" och hon använde rätt uttal. En annan gång det var på hennes senare år sa hon till en grannfru som tittade in att "här sitter jag och mediterar över en kopp kaffe".

TBC kom in i bilden, 20- och 30-talens stora gissel. Finas make och 2 söner dog. En son togs in på sanatorie och blev frisk igen. Barnen växte upp och Fina fick stor glädje av både dem och av barnbarnen. En av hennes söner gifte sig med föreståndarinnan på Ångereds Ålderdomshem dit Fina flyttade så småningom. En gång när Dagmar Hallgren-Gustavsson hälsade på henne där sa hon: "Jag har aldrig i mitt liv haft det så

bra som nu". Fina Hansson var med i Socialdemokratiska Kvinnoklubben, hon visste vad de kämpade för. Tänk om barnbidragen eller skolmåltiderna hade funnits på hennes tid! Fina hade det ofta svårt men hon var stolt, hon ville inte ta emot bidrag från fattigvården. En gång när Fina låg på BB och födde en son gick ett par personer dit och städade. De hade också ordnat så att hon fick täcken av kommunen men dessa gick Fina tillbaka med så fort hon kunde. Det är svårt att skriva om Joseфина Hansson, det borde ha varit en Ivar Lo Johansson eller Moa Martinsson till det!

Karl Johan Stefansson gick gärna omkring i gårdarna och pratade. Han gick med käpp som de flesta karlar i början på 1900-talet. Den vanligaste 50-års-presenten då var nog en käpp, gärna med silverkrycka, (silverhandtag).

Om K. J. var på gott humör och någon ville betala honom 5 öre så sjöng han och låtsades spela fiol på armen med käppen som stråke. Han sjöng en visa om Karin: "Du lilla Karin var har Du varit Du är så bösig på ryggen Din" "jo jag har varit och tröskat havre i bondens la'a med vännen min".

Karl Johan Stefansson slutade sina dagar på ålderdomshemmet, han hade skänkt marken dit och kände sig kanske alldeles särskilt "hemma" där. En man som hette Teodor bodde där också, han var kommunist och trodde absolut inte på något liv efter detta. Karl Johan var sängliggande och båda förstod att han snart skulle dö. "Om Du kommer och visar Dej för mej efter Din död så skall jag också tro, sa Teodor, men det kommer Du inte att göra".

En natt strax efter Karl-Johans död vaknade Teodor, invid hans säng stod Karl-Johan! Om Teodor sedan trodde på ett liv efter detta vet vi inte, men han berättade flera gånger om sin upplevelse. Karl Hallgren berättade detta.

Enekulsdalen ligger vacker mot Vättlefjäll, just där två berg tränger sig samman alltså kallades gården ibland för "Trånget". Arvid Arvidsson berättar: Farfar dog tidigt, 45 år gammal. Han hade bara en son Johan som övertog gården, en dotter "Emma" blev lärarinna i Rösereds skola, hon gifte sig inte och hon bodde kvar i hemmet i hela sitt liv. En annan dotter gifte sig med en skollärare på Hisingen men tyvärr så dog hon tidigt och hennes man stod ensam med 5 barn. Barnen fick då komma till Enekulsdalen. Johan Arvidsson körde med häst och vagn till färjan vid Agnesberg för att hämta dem. De bodde sedan kvar under hela sin uppväxttid, tills de fick arbete och kunde försörja sig.

Johan Arvidsson var gift med en flicka från Rördalen som hette Maria. De fick själva så

småningom 15 barn, det yngsta föddes 1923, och alla barnen växte upp till skötsamma och duktiga människor. Vilken arbetsbörda och vilken organisationsförmåga Maria Arvidsson måste ha haft! Tänk att se till att alla fick mat och hela och rena kläder. Under första världskriget var det dessutom så ont om mjöl och bröd att man fick köpa potatisflingor för att dryga ut maten med, Arvid påstår att det gnisslade mellan tänderna när man åt dem.

Arvid Arvidsson berättar: Hugo och jag byggde en smedja hemma, av cementsten från Skånskas gjuteri som låg vid Gunnilse järnvägsstation. Vi tog emot arbete både från bönderna och från Västgötabanan där vi hade arbete. Arbetet bestod av underhåll efter linjen Lärje - Olofstorp och började kl 07.00. Även om det gick tåg så fick arbetarna inte åka med utan fick själva ta sig dit där arbetet pågick. Alltså hände det att de fick gå från Enekulsdalen till Lärje eller upp till Olofstorp tidigt på morgonen. I 7 år arbetade Arvid vid järnvägen.

Vintern 1924 - 25 permitterades järnvägsarbetarna några månader, då passade bröderna Arvidsson på att bygga en rejäl bilväg från Gunsered till Enekulsdalen, tidigare hade inga bilar kunnat köra dit. Arvid byggde senare en smedja vid Gråbovägen, han var också mjölnare. Elströmmen till kvarnen kom från den lilla kraftstationen i Lärjeån, sedan kopplades elnätet samman med Lerums, men det var ändå ont om ström. Hjalmar Larsson som var mjölnare före Arvid fick klagomål från någon som saknade ström. "Här står 10 man å ja har ingen ström va ska vi göra?" (frågan var uppblandad med en hel del svordomar). Larsson svarade lugnt att "Du får la be döm sätta sej". Arvid fick erbjudande att om han kunde mala på nätterna så skulle han få billigare ström. Han gjorde så en tid men styrelsen för kraftverket ångrade sig. Efter det att Arvid slutat som mjölnare och smed i Gunnilse tog en man som tidigare arbetat på AK över smedjan och en vämlänning som hette Byström tog över kvarnen. Arvid flyttade till Hälltorps gård i Västmanland (där fanns både smedja och tegelbruk) som smed, det var ett bra jobb som Arvid trivdes med och han stannade där till sin pension.

Arvid kan berätta om små stugor som låg lite varstans på Vättlefjäll i närheten av Enekulsdalen. Där var "Kappes" och Ester i "Hardelja" (Hardalen på rikssvenska och Petter på Lesberget och Edvard och Eva som bodde i Evas "Löcka" (löcka eller lycka = liten röjd plats) och många fler.

Ester Pettersson i Hardelja, Hölemöse var gift med en "Rallare" som sedan arbetade på Larsgården, de hade en son. Stugan i Hardelja var så liten och trång att när mannen dog gick det bra att få in kistan men när den skulle bäras ut måste den lilla farstun rivas. Ester och hennes son flyttade efter begravningen men grunden visar ännu var stugan och källaren legat.

Eva som bodde i Löcka hade det nog inte lätt. Hon gick bort och hjälpte till och hennes Edvard var som ett barn. Han stod bredvid och såg på. Ibland var hon tvungen att lämna in honom på Rågård men efter ett par dagar hämtade hon ut honom igen. Ingen vet hur han hade blivit sådan.

*Somliga av de små stugorna var byggda så att berget utnyttjades som vägg på en eller 2 sidor. Vi kan ju försöka föreställa oss hur det var att bo så när det regnade och vattnet rann efter bergen eller när det var snö och kallt. Det fanns en pojke någonstans vid **Lesberget** jag tror han hette Frans, han blev så småningom polis i Göteborg. På den tiden (i början av 1900-talet) var det förbjudet att köra med skodda hästar i Allén. Hans far hade varit ute vid Järmtorget och var på väg hem dåligt nykter och hans hästar var skodda. Som polis måste ju stackars Frans göra sin plikt men det var nog inte roligt att "sätta fast" sin egen far.*

*Det finns en husgrund innanför "**Hössecket**". En man tänkte bygga ett hus där men det blev bara en grund. Han dränkte sig i tjärnen, kanske orkade han inte mer kanske räckte inte hans pengar? Vi vet inte. Kroksjölund hade på den tiden sin utfartsväg förbi "**Hössecket**" och en lördagsmorgon när det fortfarande var skymning körde bonden i Kroksjölund och hans fru iväg till torget i Göteborg, de måste köra mitt i natten för att få plats. Frun fick då se den stackars mannen som hade flutit upp. Hon blev så skrämmd att hon aldrig mer vågade gå ensam den vägen.*

*När **Arvid** blev pensionär byggde han en underbar stuga i närheten av sitt föräldrahem. En bäck rinner på tomten och där byggde han ett litet kraftverk för likström. På så vis fick han gratis ström. Både stugan och tomten är fantastiskt välordnade och vackra så man kan inte fatta att det är en ensam man som arbetat med alltsammans. *T* ex finns det en riktig gammaldags bakugn, en sådan där som blir så underbart gott bröd i, om man kan baka kakebröd alltså. Arvid kan, men nu har han flyttat från sin stuga och från rådjuren som han matade på vintern. Han bor nu i lägenhet i Hammarkullen men han kan fortfarande baka sitt bröd och får bara hjälp av sin syster med städning då och då.*

Det finns ett par sjöar på Vättlefjäll som heter stora och lilla Dristjärn. Mittemellan stora Dristjärn och Annered finns en ruin kvar efter ett litet ställe, det är Drisdalen "**Dristan**". Den som en gång røjde mark och byggde där hette Karl Börjesson. "Kalle i Dristan". Han föddes ungefär 1855 och började sitt arbete i Dristan 1887 eller 88. Det var ett vackert ställe han røjde på. Berg nästan runt om en söderslutning med en bäck längst ner. Så småningom fick han både stuga, ladugård, jordkällare och höns hus. Allt var mycket prydligt och snyggt. Han hade tydligen en mycket duktig fru hon kallades Manda men var väl döpt till Amanda och så hade han en son som hette Oskar. Oskar föddes 1890 eller 92. De hade också flera fosterbarn, på den tiden var det väl lite förtjänst på att ta hand om fosterbarn och de barnen fick säkert göra rätt för sig.

De små jordlapparna kunde väl inte ge mycket så Kalle gick omkring och hjälpte bönderna med bland annat vägarbeten. 1907 var han ute på ett sådant jobb när en stor sten rullade ner och träffade hans ben så olyckligt att det blev ett ordentligt benbrott. Båda benpiporna stack ut genom muskler och hud. Han kördes med häst och kärra till Annered och ett par gubbar bar honom uppför alla backarna till Dristan. Inget pjåsk med sjukhusvård för Kalle inte. Doktorn kom så småningom hem till honom och eftersom det inte var ordenligt körväg längre än till Annered så var doktorn nog inte på sitt bästa humör när han kom fram. "Sjukhusvård" sa doktorn. "Nä" sa Kalle. "Du kommer att ligga här och dö annars" sa doktorn. Kalle berättade senare om det och då slutade han med: "Doktorn sa att ja skulle dö, men nu é doktorn dö och ja lever än". Benet läktes i alla fall men benpiporna växte ihop snett mot varandra så det benet blev mycket kortare än det andra och väldigt krokigt. Hur han kunde gå med bara stöd av en käpp är en gåta. Jag minns honom från min barndom stödd på sin käpp och med en säck på ryggen. Han kom alltid in i Annereds kök när han var på hemväg, han satte sig på kökssoffan och farmor bjöd på kaffe och skorpor. Han bet alltid av sockerbiten och la tillbaka hälften till mammas stora förtret.

Sonen Oskar var anställd på järnvägen. En tidig morgon fick han se att det stod en stor älg på tomten, han tog bössan och lyckades skjuta den. Det var inte lovligt att skjuta älg just då men älgköttet betydde mycket för dem. Det mesta saltades väl in men en del byttes mot potatis hos någon bonde. Ingen skvallrade för några myndigheter. 1922 den 2 december dog sonen Oskar. Han hade blivit tvungen att sluta sin plats vid järnvägen p g a att hans hjärta var dåligt så antagligen dog han i någon hjärtsjukdom. 20 dagar efter dog Manda, Kalles fru. Man kan ju tänka sej hurdan jul den lilla familjen hade det här året. Ester Hedberg enda flickan bland fosterbarnen var då 20 år. Hon började sedan arbeta inne i Göteborg men reste var dag trots att hon måste åka med 7-tåget på morgnarna och inte kom hem förrän tidigast med 7-tåget på kvällen. Hon gick den långa vägen till Dristan morgon och kväll. Kalle levde till 1936, han var då över 80 år gammal tack vare Ester och hennes mamma Mina (Wilhelmina) kunde han

bo kvar i sitt Drisdalen och slapp komma in på något ålderdomshem. Nu har skogen snart tagit tillbaka de små åkrarna som Kalle och hans familj slet så hårt för.

***Gustav Gustavsson Anered** född 1888 död 1980 gick under öknamnet "Lilljätten". Han var ett verkligt original och alla som åkte tåget på 30-40-talen kommer nog ihåg honom. Hur blir en människa sådan?*

Hans far hade svåra depressioner och försökte vid flera tillfällen begå självmord. När han till slut lyckades och hittades död var Gustav ung 15 - 16 år och det måste ha varit en chock för en så ung pojke. De hade det fattigt och bekymmersamt. TBC-n kom in i bilden. 3 systrar dog på mindre än 2 år och kvar blev Gustav, hans syster Lotta och så modern. Modern dog 1930. Lotta 1949 och sedan bodde Gustav ensam i sitt hus. Han var ofta rädd. Bilar körde fram och vände på hans gård på nätterna. Folk trodde att han var förmögen och att han förvarade pengarna hemma. Gustav var rädd för att bli rånmördad.

Någon gång på 60-talet flyttade han till en stuga på området Kastellegården i Kungälv. Ytterby sedan han sålt Anered till Göteborgs Stad. Vi besökte honom ett par gånger där. Han spelade piano och sjöng egna visor för oss. Någon granne där hade sagt att en av hans visor liknade Taubes. Han visste inte vem Taube var men han blev smickrad när vi talade om att det var en av Sveriges mest kända skaldar. Han talade om sitt öknamn. Han hade varit rädd för att visa sig i Angered, överallt fick han höra öknamnet och han ångrade då att han inte flyttat tidigare. Kanske hans liv kommit att bli helt annorlunda då. Han dog 1980 och ligger begravd på Ytterby Gamla kyrkogård vid ruinen av den gamla kyrkan.

Alice Johansson-Hovenius kommer ihåg från sin barndom att en av svinskötarna på Gunnared, han hette Eliasson, kom hem till hennes mamma och bad att få köpa en kaka bröd. Han ville betala 10 öre. Amalia Johansson svarade då att: det vet du väl att du får en brödkaka utan att betala. Eliasson sa då kvickt: men då kan du väl ge mej två?

Hos Hallgrens i gården bredvid vill han köpa för 10 öre vitt. Det var inte så hemskt som det kan låta, det var gräddde han menade. Dagmar Hallgren-Gustavsson mindes detta.

Britt och Nils Strid har haft som hobby att fotografera gamla hus i Angered främst i Agnesberg och Rösered. Korten har bl a visats på utställning på Blå Stället. En vacker vårväll kom de upp till vår cirkel och visade korten för oss. De korten väckte många minnen....

"Limpekalle" hade bl a hand om de under första världskriget ransonerade stearinljusen. Ester Elgblad berättade att Alice, Elsa och hon själv en gång hade kört med häst från Gunnilse till honom för att hämta ljus. Det var nog ovanligt att flickor fick köra ett sådan ärende med häst, några kilometer gick ju bra att gå! Det var ju lite skillnad om en bonde själv skulle hämtat ljusen, han hade säkert tagit hästen för några kommunala trafikmedel har aldrig funnits mellan Gunnilse och Agnesberg.

"Havrekalle" arbetade på AXA kvar och hade ett eget litet hus för sig och familjen.

"Grynper" var bas på AXA och hans hus låg i närheten.

"Myrstacken" kallades ett hus, vi förstår varför när vi får höra att i 2 st 2-rumslägenheter bodde där 2 familjer med vardera 11 barn. Britt Stridh var yngsta barnet i den ena familjen och bodde de första åren av sitt liv i "Myrstacken". Hon talade om tvättstugan där alla barnen badades på lördagseftermiddagarna, då det eldades under tvättgrytan och värmdes vatten i många omgångar.

"Skateboet" fungerade som arbetarbostad för AXA. Där fanns naturligtvis också många barn och företaget körde dit ett billass sand varje år, dels var väl tomten fuktig men det skulle också räcka till en rejäl sandlåda till barnen. Varje höst var sanden försvunnen, någon påstod en gång att barnen ätit upp den men alla som har någon erfarenhet av sandlådor vet hur fort sand kan försvinna.

Gustav Hast var slaktare men han var också konstnärlig och målade fanor både för socialdemokraterna och kvinnoförbundet. Han hade hus och en folkilsken hund! Alla var rädda för hunden utom Oscar Schölander som en gång blivit biten. Oscar hade ett "träben" en protes alltså och det var där hunden bet! Hunden gick sedan aldrig nära Oscar mer.

"Knutte" körde en mycket gammal lastbil den var så välskött att Volvo ville köpa tillbaka den. Knutte körde allt, han körde varor för Konsum, möbler, saker som folk bad honom hämta där och lämna där men mest körde han koks och briketter. Han höll reda på sina kunder, någon gång kunde han komma utan att man hade beställt och säga att "jag trodde nog att dina briketter var på upphällningen nu så jag tog med mej". Han var en föregångare till kontinuerlig påfyllning av bränsle som vissa oljebolag praktiserar nuförtiden.

Han var glad och trevlig och man vågade be honom om små tjänster typ: När du kommer till stan kan du väl åka vägen så eller så och hämta det eller det åt mig. När det sedan blev tal om betalning för körningen sa han: "Tja de kan ja la inte ta så mycket för, ja skulle ju ändå den väjen".

Nils Stridh berättar att en gång stod landsfiskalen och Verner Gustavsson och väntade på något nere vid Zettergrens speceriaffär. Landfiskalen tyckte att de kunde göra lite nytta genom att stanna några bilar och "titta på". V Gustavsson såg att Knutte kom och varnade landsfiskalen: "stanna inte den det har du inget för". Landsfiskalen stannade emellertid Knutte ändå och frågade om han hade bromsar? "Ja de é klart, ja måste ju stanna ibland", sa Knutte. Just då körde Knutte varor till Konsum och landsfiskalen ifrågasatte om Knutte fick lov att göra det. "Har du tillstånd?". "De é ju allas våra varor som é mé i det Koperativa, så de é ju egna varor ja kör, tyckte Knutte. Han hade svar för allt så han klarade sig alltid.

På 1930-40 talen arbetade en del unga flickor från Gunnilse på Bäckens färg och på AXA Kvarn i Rösered. 1941 tjänade en 16-åring 15 kr/vecka, en 17-åring 30 kr/vecka (1942). Sommar höst och vår cyklade flickorna det gick ganska fort och även om de många gånger kunde råka ut för regn så var det inga större svårigheter.

På vintern däremot med snö och is kunde det bli besvärligt. Var vägen skottad gick det att åka spark men de skulle ju vara på sitt arbete kl 07.00 på morgonen och eftersom det inte fanns vägbelysning så fick de ta sig fram i mörkret så gott det gick.

Majbritt Andreasson har berättat om en morgon. Det hade snöat hela natten och hennes mamma väckte henne kl 05.00 och sa att det var omöjligt att ta sig fram på vägarna. Majbritt var ung 16 år, och mycket pliktmedveten. "Såklart att jag kan gå!" Kl 06.00 gick Majbritt från sitt hem på Holma, vägarna syntes inte och diken var fulla av snö. Ingen vägmärkning fanns. Det dröjde inte länge förrän hon stod i snö till midjan och fick försöka kravla sig upp på vägen igen. Hon fick hela tiden gissa sig till var vägen gick och även på vägen låg snön djup och lös. Många gånger kom hon bredvid vägen och ner i diket. Värst var det över Gunnareds ängar. När hon kom fram till sitt arbete på Bäckens var kl 09.00. Verkmästaren såg förvånad ut "kommer Du nu?". Majbritt förklarade att hon varit på väg sedan kl 06.00. De 6-7 km hade tagit henne 3 timmar att gå!. Verkmästaren var hygglig och såg till att hon fick kläder att byta till. Hon hade inte en torr tråd på sig. Hon fick hänga sina kläder till tork i ett pannrum. Några av de flickor som kämpade med den långa vägen till och från arbetet var: Elin Hallgren, Gurli Sandén, Majbritt Andreasson, Valborg Hallgren, Elsie Bohlin, Solveig Svensson, Ester Johansson m fl.

Bränder i skogarna i Angered har uppstått med jämna mellanrum. Vid cirkein pratade vi bara lite allmänt om bränderna. När det brann gick innevånarna i Angered själva ut och hjälpte brandkåren. Man slog i elden med grankvistar och enrisruskor, bildade kedjor och langade vatten från sjöar i området osv.

Vid brand på natten klämtades i kyrkklockorna en särskild sorts ringning som kallade samman alla som kunde hjälpa till att släcka elden. Vattenkedjor bildades från brunnar, bäckar eller ån. När kriget bröt ut och Sverige mobiliserade klämtades också. Oscar Bäckman var nog den siste som kunde konsten att klämta det hände sista gången den 2/9 1939 när andra världskriget bröt ut.

Skogsbrand 1914 i Sörbergen, Tekla Häggman kokte kaffe och bjöd dem som arbetade med att släcka branden. Även efter branden var släckt fick det gå brandvakter. Det pyrde i mossar och kunde lätt flamma upp igen.

Skogsbrand 16/5 1940 i Kripared. Skogsbrand 1953 vid Bredvattnet.

Torv togs upp ur mossarna under första världskriget till bränsle. Elmer Larsson och Evert Hallgren tog upp torv ihop. Torven togs upp på våren, lades att torka över sommaren och kördes sedan hem på sensommaren eller hösten. Det var svåra vägar att köra från mossarna ner till de riktiga vägarna men hästarna och framförallt kuskarna som körde var vana så det gick bra.

GAMLA DIALEKTORD SOM ANVÄNTS I GUNNILSE

<i>Linkegång</i>	=	<i>Vagga när man går</i>
<i>Beckrest</i>	=	<i>Beckad lintråd</i>
<i>Brava</i>	=	<i>Darra av rädsla</i>
<i>Bösteträ</i>	=	<i>Klappeträ</i>
<i>Bösta</i>	=	<i>Knacka på dörren</i>
<i>Dulper</i>	=	<i>Hål i väggen</i>
<i>Dusar</i>	=	<i>Slumrar</i>
<i>Drög</i>	=	<i>Släde</i>
<i>Enveten</i>	=	<i>Envis</i>
<i>Enrack</i>	=	<i>Elak</i>
<i>é böla ve</i>	=	<i>Ett fång ved</i>
<i>Fepplar</i>	=	<i>Fumlar</i>
<i>Fiker snö</i>	=	<i>Snöar så smått</i>
<i>Förveten</i>	=	<i>Nyfiken</i>
<i>Följa</i>	=	<i>Fölunge</i>
<i>Fesslig</i>	=	<i>Tunt mjukt tyg (dålig kvalité)</i>
<i>Förta sig</i>	=	<i>Överanstränga sig</i>
<i>I fångnet</i>	=	<i>I famnen, i knät</i>
<i>Hommar</i>	=	<i>famnar om mycket</i>
<i>Hoppa dej</i>	=	<i>Ord när hästen skall backa</i>
<i>Hötter</i>	=	<i>Knyter näven åt någon</i>
<i>Ilty(g)</i>	=	<i>Elände sattyg</i>
<i>I bara Skrotten</i>	=	<i>Naken</i>
<i>Inga völa</i>	=	<i>Ingen ordning</i>
<i>Ilke</i>	=	<i>Stortåknöl</i>
<i>Inte gjort ett fän</i>	=	<i>Inget gjort</i>
<i>Inte ett teken</i>	=	<i>Inte något</i>
<i>isterplock</i>	=	<i>Plocka fett på tarmar</i>
<i>Kale</i>	=	<i>Porslin</i>
<i>Körsten</i>	=	<i>Skorsten</i>
<i>Knappt</i>	=	<i>Snålt, trångt</i>
<i>Knevla</i>	=	<i>Fumla</i>
<i>Knö på dej</i>	=	<i>Flytta på dig</i>
<i>Kräen</i>	=	<i>Kräsen</i>
<i>Kulhätten</i>	=	<i>Kutryggig</i>
<i>Kulka i sej</i>	=	<i>Dricka fort</i>
<i>Kättla</i>	=	<i>När en katta föder ungar</i>
<i>Mestäling</i>	=	<i>Litet djur ev handikappat</i>
<i>Möka</i>	=	<i>Göra rent i ladugården</i>

<i>Ogge</i>	=	<i>Dålig tand</i>
<i>Putter</i>	=	<i>Knuffar</i>
<i>Puppar</i>	=	<i>Diar</i>
<i>Påbära</i>	=	<i>Oväder</i>
<i>Rumpedra</i>	=	<i>Hänga efter</i>
<i>Rösta</i>	=	<i>Skaka</i>
<i>Rännet</i>	=	<i>Ovanpå ladan</i>
<i>Rätthänt</i>	=	<i>Högerhänt</i>
<i>Snöri</i>	=	<i>Snorig</i>
<i>Slatt eller slank</i>	=	<i>Rest som är kvar</i>
<i>Shana</i>	=	<i>Glo</i>
<i>Slinka</i>	=	<i>Soppa kokt på fläsk</i>
<i>Skefta</i>	=	<i>Låg vägg mellan logen och ladan</i>
<i>Skonke</i>	=	<i>Lagårdsfarstu</i>
<i>Snuppla</i>	=	<i>Snubbla</i>
<i>Stånka</i>	=	<i>Stöna</i>
<i>Smäcka</i>	=	<i>Ljuga</i>
<i>Skadda</i>	=	<i>Tät dimma</i>
<i>Skräppa</i>	=	<i>Skryta</i>
<i>Skråen</i>	=	<i>Liten svordom</i>
<i>Sköffa</i>	=	<i>Mjölskopa</i>
<i>Skäll mjölk</i>	=	<i>Mjölk utan grädde</i>
<i>Skällt kaffe</i>	=	<i>Svagt kaffe</i>
<i>Tullig</i>	=	<i>Skrynkelig</i>
<i>Tjäva</i>	=	<i>Vänsterhanden</i>
<i>Tjävhänt</i>	=	<i>Vänsterhänt</i>
<i>Trilla</i>	=	<i>Vagn med 2 hjul</i>
<i>Tidaholmskärra</i>	=	<i>2-hjulig vagn med höga hjul</i>
<i>Tåcka på dej</i>	=	<i>Flytta på dig</i>
<i>Veis</i>	=	<i>Ishinna</i>
<i>Åpen</i>	=	<i>Glupsk</i>

BARNMORSKA OCH LÄKARE

Ella Högberg har berättat följande om sin mamma som var barnmorska:

1890 antogs barnmorskan Alma Karolina Andreasson som barnmorska för Angered-Bergum. Hon hette Andreasson men hennes namn förkortades till Andersson. Hon var född 1867, när hon var 19 år gifte hon sig med Aron Andreasson och 21 år gammal lärde hon till barnmorska hos professor Ullman på Gamla BB på Husargatan. Det var nog inte många bondfruar som fick någon yrkesutbildning på den tiden! Varje år fick hon sedan 14 dagar vidareutbildning på samma ställe. Hon skötte sin syssla som barnmorska i 42 år och hon hade aldrig ett enda dödsfall bland sina patienter! De mödrar som hon inte ansåg sig kunna klara skickade hon in till BB i Göteborg. När barnet var fött skulle det tvättas och vägas på besman, mamman skulle skötas om osv. Utförliga journaler skulle skrivas om värkarbete, förlossning och om moderns och barnets hälsa. Journalerna skulle skickas till Medicinalstyrelsen och en rapport om att ett barn var fött skulle skickas till prästen. När barnet var fött skulle hon besöka mor och barn varje dag i en vecka. För detta skulle barnmorskan ha 1 kr av bönderna men bara 50 öre av torparna.

Hon hade ofta fattiga patienter. Ibland tog hon lakan med sig för att kunna bädda rent i moderns säng när förlossningen var över. Hon hade som instrument en "båge" att mäta magen med (antagligen att mäta bäckenet med) ett tråstetoskop "tratt" att lyssna med, katetrar för tappning, saxar och pincetter. Dessa instrument fick hon koka för sterilisering på sin köksspis. De blivande mammorna fick komma hem till henne för undersökning. Då undersökte hon bl a om de hade äggvita genom att blanda deras urinprov med saltpetersyra.

Hennes sjukvårdskläder skulle alltid hänga rentvättade och nystrukna ifall att hon måste iväg. Det var för det mesta den blivande fadern som kom med häst och vagn för att hämta henne. De hade långt att köra. Hon anlätades ofta som sjuksköterska också. Särskilt populärt mot olika sjukdomar och värk var ju koppning (åderlåtning). Hon hade fått lära detta. Alma Andreasson hade en "modern" kopppningsapparat som hon använde. Den bestod av ett par små knivar som skar genom huden och en blåsa som sög ut blod (enligt hennes dotter).

Alma och Aron fick 12 barn. Flera av barnen dog, bl a det första. När hennes dotter fick frågan om vem som såg efter Almas egna barn när hon skulle iväg svarade hon att "pappa fanns ju och sedan fick ju de äldre passa de yngre". Det var nog mycket ovanligt då att pappa passade barnen när mamma gick ut på arbete.

Som fast lön i början hade hon 100 kr från varje socken. 1912 begärde hon

löneförhöjning. Lönen skulle då enligt lagen vara 300 kr från varje socken + fri bostad och bränsle. Hon fick höjt till 250 kr från Angered, om hon fortfarande då var anställd i Bergum har jag inte kunnat få reda på. Angereds socken skyllde på att hon bodde ocentralt, hon bodde ju just där Angered kyrkbacken går upp från Gråbovägen. Huset är nu rivet. Naturligtvis var det långa avstånd i en tid när det varken gick bussar eller taxibilar. Hon fick en liten pension när hon slutade sitt arbete.

Barnmorskans man kallades för barnafar'n och gården där de bodde kallades "barnmorskas" eller ibland "barnafarns". Eftersom det blev Åron Andreasson som fick ta hand om sina små barn på nätter och morgnar när han fru var borta kom han kanske inte ut i arbete så tidigt på morgonen. Han blev därför ansedd som lite lat. Att passa sina barn var ju inget arbete och rakt inte för en karl!

I sjukdomsfall skulle vi i Angered vända oss till Alingsås, Borås eller Vänersborg. Efter 1950 hade vi även chans att komma till Kungälv's lasarett vilket ju var betydligt närmare. Hur det fungerade vet jag inte riktigt men provinsialläkaren dr Hellström i Surte fick in oss där. Den tidigare dr Brodelius i Älvängen hade tydligen inte den möjligheten vad vi vet.

Dessa provinsialläkare var säkert väldigt duktiga och måste haft en förfärlig arbetsbörda. Stora distrikt och vad jag vet ingen ordnad arbetstid. Läkarens telefon var kopplad till bostaden och numret stod i telefonkatalogen. Han svarade även på nätterna. Mottagningen fanns i Surte men han kom var 14:de dag upp till en provisorisk barnavårdcentral i Gunnilse ungefär 2 timmar. Likadana barnavårdcentraler fanns i Hjällbo, Agnesberg och Rösered.

Vi hade ett litet förlossningshem i Surte. Vi tror att det fungerade mellan 1945 och till 1960 ungefär. Det var Dr Hellström som skulle ansvara för vården där också och det gick bra tack vare de duktiga barnmorskor som var anställda där. De hade en underbar kokerska också alla patienter minns hennes mat och goda hembakta wienerbröd.

När Angered inkorporerades med Göteborg 1967 fick vi ju börja använda oss av Sahlgrenska och så småningom Östra Sjukhuset. En del av oss föredrog i alla fall Kungälv och vi hade en viss möjlighet att snika in oss där så sent som 1985.

FÖRENINGAR OCH KÖRER

Tiden 1920-30 fanns i Gunnilse en nykterhetsloge, det var Godtemplarorden, Blåbandsförening. Antagligen hade det funnits en tidigare loge eftersom det fanns en blåbandslokal, ingen vet säkert. Det kom en man från Göteborg som hjälpte till att starta föreningen, antagligen fungerade han som ordförande första mötet. Oskar Johansson blev ordförande en tid och hans son Eric övertog ordförandeklubban efter honom. Emma Johansson var sekreterare men vid behov kunde dottern Ester också skriva protokollen. möten hölls hemma hos de olika medlemmarna kanske oftast hos Johanssons. Ester Johansson gift Andersson berättar "Mamma bjöd på kaffe och vi satt runt det stora slagbordet hemma. Ibland ordnade vi dans i blåbandslokalen för nykter ungdom. Om någon inte kunde hålla sig från spriten blev han struken ur föreningen".

Logens stadgar var så stränga att en flicka som serverat vin på ett kalas blev struken ur föreningen!

På 30-talet lades logen i Gunnilse ner, det blev många andra föreningar: Socialdemokraterna bildade förening och kvinnoklubb, en idrottsförening bildades, det blev syföreningar både i kyrkans och missionskyrkans regi, kyrkokörer bildades osv. Vi som var unga medlemmar gifte oss fick barn och en del av oss flyttade men det var en rolig tid! Ester Andersson, Sjövik har berättat detta för oss.

Fortfarande finns det syföreningar både i kyrkans och missionskyrkans regi. Båda startade på 1920-talet. Missionskyrkans sykrets har kvar sin kassabok (inköpt à 1.80) sedan första symötet 22/2 1923 hos Axel Johansson. Varje symöte skrivs in när och var de hålles, hur mycket kollekt man fått in osv. Från denna bok kan man läsa om inköp inför försäljningar som tidigare anordnades en gång om året. Prisexempel från 1920-talet: skjorttyg à 4,20, DMC-garn 30 öre osv. Nu har man inte längre några försäljningar utan tar upp ett speciellt offer i missionskyrkan höst och vår istället. Detta offer skall användas till underhåll av kyrkan, pastorslön osv. De får ju inget av kyrkoskatten. Syföreningen har också ansvar för underhåll till fosterbarn i Tarrens regi. Margit Rolén sköter kassaboken (den ursprungliga) som kommer att räcka i många år ännu.

Sångkör har funnits i missionskyrkan som också i många år hade söndagsskola, scoutrörelse och en omfattande ungdomsförening. Idag träffas dagmammor i kyrkan en gång i veckan. Vi kan läsa mycket om Missionskyrkan i En Bok om Ångered sid 377.

Kyrkans (Svenska Kyrkans) syförening har sytt ihop pengar till sakristia, församlingshem, Lutherhjälpen och mycket mer. Varje höst hålles försäljning i församlingshemmet och varje år hålls paketauktion till förmån för Lutherhjälpen. Kassör är Alice Hovenius.

Kyrkans kör startades av kantor Rytters 1930. För att få ihop tillräckligt många medlemmar fick även Elin Hallgren som då gick i femte året i skolan vara med. Nu finns både kyrkokör och diskantkör. Söndagsskola startades av frk Elsa Törnqvist 1930, den lades ner 1983. Scoutrörelsen startade i början på 1960-talet. Kyrkans barntimmar hålles nu i församlingshemmet varje vecka.

INTE BARA SLIT OCH SLÄP I GUNNILSE

Det var inte bara arbete och slit i Gunnilse. En dansbana fanns mitt emot R Gustafssons Storegården i Ekebacken. På somrarnas lördags- och söndagskvällar var där dans mellan kl 20.00 - 24.00. Erik Andersson "Smatten" Ivar eller Harry spelade dragspel eller munspel. Några byttes om att vara vakter. En vecka i juli månad dansades där varje kväll. Alice berättar att hon under den veckan helt slet ut ett par skor till sin mammas förtvivlan! På den tiden klädde sig flickorna i ljusa vackra klänningar när de skulle gå på dans, långbyxor var det inte tal om. Skorna var av vitt tyg som målades med krita och vatten och det gällde att hålla reda på kritan. Alice Hovenius berättar att hon en gång tog fel och tog gips istället. Skorna blev fina men stenhårda. Den gången skulle hon gå till Björsared. Så ont i fötterna har Alice inte haft varken förr eller senare. Pojkarna kom i mörk kostym, snygg skjorta, slips och "kubb" (en rundkullig hatt). Inträdet till dansen var 50 öre.

Det var ibland andra aktiviteter på dansbanan. Frälsningsarmén spelade och sjöng vissa söndagseftermiddagar och i sina affischer skrev de om "Sång och musik i Hallgrens Park". Ibland kunde även något resande Tivoli komma dit med karuseller osv.

Någon gång var det också ungdomskalas med dans i Gunnilse eller i Linnarhult. Då spelade Sven Gustafsson "Boss" dragspel. Han var mycket musikalisk och kunde spela dragspel, orgel och piano. Han hade aldrig lärt sig noter men hade han hört en melodi på radion kunde han sedan sitta vid orgeln eller dragspelet och öva tills han kunde den. Även hans syster Elisabet kallad Elise var mycket musikalisk.

På vintern kunde ungdomarna ibland ordna slädpartier 6-7 slädar, välryktade hästar med bjällror. Slädarna fulla av glada ungdomar. Färden gick någon gång över Olofstorp genom skogen till Lerum. Det var kallt, månsken och snön låg gnistrande vit överallt. Det fanns inte så mycket bilar som smutsade ner då och inte behövde det sandas. Efter varmt kaffe eller choklad på kaféet i Lerum och en inte alltför lång pratstund körde man tillbaka igen. Man måste tänka på hästarna som stod ute i kylan.

Skidor var inte vanligt förrän på 1930-talet däremot åkte man kälke någon hade sparkstötting och en del pojkar hade skridskor. De åkte bland annat på Gåsema'a som låg ett par hundra meter från kyrkan på vägen mot Hulta. Evert Hallgren, Ivar och Erik Gustavsson med flera åkte där. Man hade slagit ner en stör genom isen. I stören var fästad en slaga på så vis att man kunde föra slagan runt. Ytterst fanns en kälke. Någon satt eller låg på kälken, skridskoåkarna åkte runt runt med slagan och det kunde bli mycket hög fart. Ibland så hög att det inte gick att hålla sig kvar på kälken. Några större olyckor hände dock inte. Oftas hamnade man bara ute i snön.

Julen firades förr som nu med dopp i grytan kl 12.00 på julaftonen med mat i överflöd på julaftons kväll och med julklappar, mest mjuka paket. En och annan docka kunde smygas in bland flickornas paket och kanske någon liten leksak även för pojkarna. Julkalas hade man många särskilt under första världskriget och strax efter. Det var mycket mat och dryck. Man dansade inte så ofta men lekar förekom nästan alltid. Ett skepp kommer lastat, domaredansen, fria på narri, packa pappas kappsäck och pantlekar. Ännu tidigare i slutet på 1800-talet, var det sed att lägga halm på golven under julen. När man tänker på vedspisar kakelugnar och levande ljus så fattar man inte att det inte blev fler eldsvådor än det blev!. Halmen gjorde säkert nytta i de riktigt gamla små stugor som fanns. Stugor som kanske hade stampad lera till golv eller där golven var mycket otäta och dragiga. Ofta kanske det också var bekvämare att sova i halmen på golvet än i en säng som man kanske måste dela med ett eller flera syskon. Ingen av cirkelmedlemmarna har själva upplevt den seden.

Till julen slaktades och det mesta saltades, De betraktades som en stor förbättring när man lärde sig konservera köttet. Det var ganska omständligt och man var hela tiden rädd att locken kunde lossna. Kylskåp och frys är nog bland de viktigaste förbättringar som våra husmödrar fått.

Det var alltid snö vid jultiden i början på 1900-talet så till julotta och julkalas åkte man häst och släde och man hörde bjällerklang när skjutsarna kom.

Påsk, då skulle man äta ägg. Somliga åt 1 ägg var, andra kunde äta både 7 och 8 men äggen äts på påskdagens morgon. Påskeldar däremot eldades då som nu på påskafton.

Midsommar lövades det både inne i rummen och vid dörren. Däremot dröjde det nog ganska länge innan majstången blev vanlig. Om man hade kalas på sommaren lektes alltid "sista paret ut". Kalas innebar att många bjöds, sällan hade man porslin och glas så det räckte utan det fick man låna av grannar eller släktingar. En och annan tallrik kanske gick sönder men trots att det var finporslinet tog man det nog inte så allvarligt. "Inget kalas utan kras".

De största kalasen hölls vid bröllop och begravningar. Det var stora middagar med kokerskor och unga flickor som serverade. "Värdfolk", ett par som fungerade som värd och värdinna samt någon som skötte disken. Efterkalas förekom också ibland, några som inte kunnat komma på kalaset fick komma dagen eller några dagar efter och blev bjudna på rester, eller bara på kaffe med många goda kakor.

På sensommaren när lingonen var mogna skickades ofta flickorna ut i Vättlefjäll med spänner och korgar för att plocka bär. De bästa lingonmarkerna fanns vid Kroksjön och Elin Hallgren-Lundin berättar att hon, hennes syster Dagmar, Hilda och Gunhild Andersson plockade mängder av lingon där. Dit var visserligen en dryg 1/2 mil att gå men det var väl inte så farligt tyckte flickorna som då var ungefär 14 - 16 år gamla men hem med spänner och korgar fulla med bär blev vägen tung och tröttsam. Det var roligt att plocka bär, en gång när korgarna var fulla tog en av flickorna av sig sin jacka, knöt för ärmar och halsringning och plockade den full också.

Vi har också hört talas om en äldre dam som enligt sin tids mode hade en vit bomullsunderkjol på sig. Den tog hon av sig, knöt för och plockade full. Den blev så tung att hon inte orkade bära hem den utan hon gömde den under en gran och skickade sedan en man med häst och kärra för att hämta den. "En gång" säger Elin kom vår bror och hämtade oss och vi fick åka hem, annars gick vi". Hemma satt mamma och rensade bären som sedan såldes på torget. Även blåbär, björnbär, smultron, blommor och tallris plockades och såldes på torgen i Göteborg.

Man ystade själva sin ost på de flesta gårdar. Alice Hovenius och Ester Elgblad berättar om att ystningen skedde på hösten eller sensommaren för att osten skulle bli färdig till julen. De färdiga ostarna skulle viras in i ostdukar som vreds ur i saltlake, sedan skulle de vändas varje dag. Ester Elgblads mamma hade inte gård och ingen egen mjölk, dit kom bönderna med mjölk och fick hjälp med ystningen.

Inför julen bakades bröd i de stora ugnar som var inmurade i själva murstocken. Brödkakor kavldes ut och ställdes att jäsas på sofflock täckta med filter och rena lakan. Brödet i sådana ugnar blev extra gott och när brödkakorna var färdiga ställdes sirapslimpor in på eftervärmen. När baket var färdigt skulle grannar och vänner ha smakprov "Bakebröd" brukade barnen få springa runt med. Alice Hovenius berättar från sin barndom att när sofflocken blev lediga restes de upp så att barnen kunde åka kana på dem.

Våra matvanor har ändrats radikalt under "vår" tid. På gårdarna bestod kvällsmaten till nästan 100% av gröt. Rågmjölsgröt som ibland åts med kärmjölk, havregryns- eller på lördagskvällarna risgrynsgröt. Havregrynsvälling med russin, klimpvälling eller risgrynsvälling förekom ofta. Salt sill kabeljo, över huvud taget insaltad mat var mycket vanlig. Potatis, kål, morötter och lök fanns men den stora sortering av grönsaker som finns nu kunde man inte ens drömma om. Vi minns också stänger i taket med tunt hårt kakebröd.

På slakthuset kunde man köpa hjärta, lungor och huvud av ko för ungefär 5 kr. Det kallades hjärtslag. Det blev mycket god mat av det. Man kunde också köpa fårhuvuden för 50 öre st, tungorna fanns kvar, även ögonen och det mesta kunde ätas utom hjärnan. Henry Svensson påstod att ögonen var goda. I Grekland har vi sett fårhuvuden ligga i fönster hos charkuteristerna men vi tror inte att det skulle bli någon större succé här i Sverige nu för tiden.

Under första världskriget gick Edvard och ibland även hans svärdotter Julia Häggman till slakthuset i Gamlestan och köpte horn som bars hela vägen hem i stora säckar. Hornen kokades sedan mjuka och pressades ut till platta stycken. Därefter lades dessa i formar och pressades till skedar. Skedarna putsades tills de blev alldeles blanka och släta. De dög utmärkt att äta med och att röra med men tålde inte mycket värme då blev de mjuka och deformerade. Kammar av horn tillverkades också och var mycket eftertraktade. Henry Svensson berättade detta och hade också med en hornsked som Edvard Häggman tillverkat. Denna sked finns nu på muséiavdelningen i Gunnilse Gamla småskola.

GENGAS

Under 2:a världskriget kom gengasen. Först som en liten släpkärra men senare som en liten kamin som satt fast på bilen. Den första tiden eldades med ett slags kol men det gav ganska dålig effekt så man började istället med ved.

På Espered försökte man göra eget kol i milor och Axel Johansson köpte en maskin som sågade och högg ved till små bitar som sedan gick på band och fylldes i säckar. Alice Hovenius man hade gengasbil för att köra ut charkvaror till de olika charkuterierna i Göteborg. Eftersom hennes man var inkallad (som de flesta karlar) så fick de skaffa chaufför och Alice fick följa med för att visa vägen och hjälpa till. Hennes vita rock var inte så vit när hon kom tillbaka.

Även bussarna kördes med gengas. Ester Elgblad berättar ett minne. Charneau känd och omtalad busschaufför körde bussen från stan. På takracket låg flera säckar bränsle till gengasgrytan. En passagerare hade köpt en säck potatis som han också slängt upp på taket innan han gick in och satte sig i bussen. Bussen gick bra tills de kom till Esperedbacken. För att komma upp för den branta backen gick Charneau ut för att fylla på bränsle, naturligtvis fick han tag på potatissäcken. Den låg ju närmast. Han tömde potatisen i gengasgrytan och en förfärlig stank spred sig i och omkring bussen. Det blev helt stopp och den stackars chauffören fick väl försöka skrapa ut det illaluktande eländet. Ester bodde dock bara ung 1 km därifrån så hon tog en promenad hem. När hon varit hemma en stund såg hon att bussen körde vidare mot Olofstorp så det hade ordnat sig, men nog var arbetet som gengaschaufför ganska påfrestande.

Det blev inga racerfarter med gengas man gick lika fort uppför backarna som bussen körde. Inte heller klarade gengasbilarna alltför branta backar. När man skulle köra upp för körkort så fick man köra runt i Göteborg men upp till Kungshöjd på Kungsgatan orkade inte alltid bilarna men det inverkade inte, man fick körkortet ändå. Al eller björkved användes som bränsle. En säck kostade ungefär 2.50 kr. Till och med traktorer kördes på gengas. Gengasen kunde dock vara farlig om man inte var försiktig. Alice Hovenius talar om att hennes man en gång fick sina ögonbryn avbrända.

Karl Hallgren berättar att han fick åka med Göran Holmen in till stan. När Göran gick för att uträtta ett ärende tyckte Kalle att han ville göra nytta så han försökte fylla på ved. Han öppnade luckan och veden flög upp. Det var tur för honom att han inte stod lutad över grytan.

Einar Arvidsson körde gengasbil, han visste att hästar ofta var rädda och stannade därför bilen med påföljd att det började ryka och osa från "grytan". Hästen blev rädd

och sprang ner i det djupa diket och bröt av båda skaklarna. Kusken kravlade upp ur diket och röt åt Einar som fortfarande stod still: "Du behövde väl inte köra så hiskeligt!"

En annan dag, samma personer plus kuskens son iförd kubb, samma häst: Einar vågade inte köra förbi hästskjutsen utan körde sakta efter. Hästen blev rädd och började springa. Kubben åkte av och sonen måste hoppa för att hämta den. Hästen sprang vägen fram och löd inte kusken, efter körde Einar långsamt. Till sist rusade hästen ut på en åker och Einar kunde köra förbi. Både Einar och kusken med den rädda hästen försökte undvika varandra i fortsättningen.

VÄRLDSKRIG

Första Världskriget 1914 - 1918

Under första världskriget kollades bönderna, inspektörer kom ut på landet och beräknade hur mycket säd bonden kunde få på sina åkrar. De gick även in i ladugårdar och beteshagar och räknade djuren. De beräknade hur mycket som skulle kunna levereras från gården. Visst försökte bönderna att smyga undan en och annan griskulting eller några säckar brödsäd men inspektörerna kom ofta och antecknade allt.

I Göteborg svalt folk. Det var köer till affärerna men det var inte alla som lyckades få köpa mat trots ransoneringskortet. De som var arbetslösa hade det värst. I sin förtvivlan åkte eller gick de ut på landet, många kom till Gunnilse för att be om mat.

Anna Zachrisson, Ännered har berättat för sina barnbarn om hur stora starka karlar kom innantill köksdörren och stod och grät av hunger och förtvivlan. De fick mat att äta och ett paket med sig men i Göteborg väntade deras svältande barn. I nästan alla gårdar delades ut mat trots att de själva inte hade något överflöd.

Som alltid fanns det ju folk som utnyttjade situationen. Några upptäckte att de kunde tugga ihop en hel del och sedan sälja dyrt, allt var ju ransonerat.

Sverige hade ont om mat, amerikanskt fläsk importerades. Det var fetare än det svenska och lätt härsket redan när det kom. Istället för vetemjöl i pannkakor och dyl användes potatisflingor. Dålig organisation och planhushållning gjorde att maten förstördes i ransoneringskommissionens förråd. Den förstörda maten kördes ut och dumpades i havet. De som arbetade med detta riskerade att bli lynchade av hungriga folkmassor. Vintrarna var fruktansvärt kalla enligt uppgift kunde man gå på isen ut till Vinga! Somrarna var regniga och skördarna blev dåliga. De flesta unga män låg inkallade, många låg på öar i Bohuslän fast de blivit utbildade i Borås eller Skövde.

TBC härjade i en del hem. Det var en sjukdom som smittade barn och ungdom och som nästan alltid ledde till döden.

1918 kom spanska sjukan, en epidemi som också slog hårt mot svenska folket men 1918 kom också freden.

Andra världskriget 1939 - 1945 betydde för oss mörkläggning, ransonering av mat, kaffe, kläder och julgransljus. Endast i familjer där barn under 16 år fanns fick man ljus till granen. Man hade inte elektriska julgransbelysningar då men de kom strax efter kriget. Svenska pojkar deltog i Finlands krig mot Sovjet. Finska barn kom hit, även till Gunnilse. Svenska män inkallades till beredskap vid alla våra gränser. Ingen behövde svälta men köttransonerna var små, likaså tvål- och tvättmedelsransonerna. Värst var väl 9 april 1940 när vi fick veta att Danmark och Norge ockuperats, då undrade alla hur länge vi i Sverige skulle klara oss.

Följs alltid krig och kyla? Efter att vi haft ganska milda vintrar under 30-talet så blev 40-talets vintrar snörika och kalla. Ner till 30 grader kallt konstaterades ibland. En del brunnar sinade i kylan och vatten fick ibland köras från Lärjeån till djuren.

En del svenska fartyg gick på minor eller sänktes av utbåtar trots att de gick i konvoj. Det talades om spioner och förrädare "Quislingar". Man slet med gengas läs på sidan 37. Man tog ner skog, högg ved, skar ljung till kreatursfoder och sa fula ord om kaffesurrogatet E4.

Men vi som var unga sjöng Lili Marlén, Bohus Bataljon och När ljusen skall tändas därhemma. Vi hörde på nyheterna, de tyska kom alltid först. Vi vinkade åt transittågen när de kopplades om vid Olskrokens station och förundrades över soldaternas ålder. De såg inte ut att vara mer än 16 år, tyska pojkar på väg till Norge.

Vi var glada över att Amerika kom till undsättning, det gick så långt att vi till och med var tacksamma mot ryssarna när de gick emot Tyskland. Ryssar hade vi hatat på grund av deras anfall på Finland. Sverige slapp kriget denna gången också!

Vi alla som var med den 7 maj 1945 och firade freden på Götaplatsen i Göteborg har ett minne därifrån som vi nog aldrig glömmer. Någon höll tal, jag minns inte vem, men över konstmuseets tak, över talaren och över oss åskådare kom en flock vildgäss. De bildade V-tecknet mot vårhimlen, tecknet för fred.

Sedan kom chocken, bekräftelsen om tyskarnas förintelseläger för judar. Vi hade hört rykten men ingen hade velat tro något så hemskt. Gränserna öppnades och många svenskar reste ut för att se Europa. Ett sönderbombat eländigt Europa och alla önskade vi samma sak "Äldrig mer krig!".